

Gdynia, 20 stycznia 2020 r.

dr hab. Marta Szuniewicz-Stępień, prof. nadzw. AMW

Zakład Bezpieczeństwa Międzynarodowego
Katedra Bezpieczeństwa
Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich
Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Anny Niedbały

**pt. „Status prawny kobiet żołnierzy w standardach Sojuszu Północnoatlantyckiego i w wybranych państwach członkowskich”,
przygotowanej pod kierunkiem dr. hab. Jacka Barcika, prof. UŚ**

I. Wybór tematu – zasadność i aktualność podjętej problematyki

Pani mgr Anna Niedbała przygotowała rozprawę doktorską pt. „Status prawny kobiet żołnierzy w standardach Sojuszu Północnoatlantyckiego i w wybranych państwach członkowskich”. Jak wskazuje Doktorantka w pierwszym zdaniu wstępu, „[p]roblem statusu kobiet w siłach zbrojnych NATO zyskał na znaczeniu wraz z koniecznością implementacji rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1325”, co też nastąpiło formalnie przez Bi-Strategiczne Wytoczne Dowództwa (BI-SCD) 40-1 w 2007 r. (uaktualnione w 2017 roku). Kluczowe jednak – jak zawsze w przypadku dokumentów przyjmowanych w obrębie organizacji międzynarodowych – jest proces ich wdrażania na szczeblu państw członkowskich. I tu polityka równości płci w szczególnym środowisku sił zbrojnych rodzi szereg wątpliwości i trudności natury praktycznej. Należy uznać, że upłynął odpowiedni czas, by można było pokusić się o pierwsze oceny oraz próbę identyfikacji i analizy szans, zagrożeń i wyzwań, jakie w omawianym zakresie pojawiły się przed siłami zbrojnymi państw członkowskich NATO. Wybór problematyki należy zatem uznać za w pełni zasadny: jest aktualny, doniosły i nie doczekał się szerszej analizy naukowej z perspektywy prawnomiędzynarodowej. W konsekwencji dokonany przez Doktorantkę wybór tematu rozprawy doktorskiej Recenzentka ocenia pozytywnie.

UŚ

II. Układ i zawartość merytoryczna pracy

Recenzowana rozprawa doktorska składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Każdy rozdział zawiera uwagi wprowadzające i wnioski, choć nie zostały one w wyraźny sposób wyodrębnione w tekście. Kończące poszczególne jednostki redakcyjne uwagi, które podsumowują poczynione w ich obrębie ustalenia niewątpliwie sprzyjają przejrzystości, czytelności i spójności tekstu, co przy obszernych opracowaniach (tu: 262 strony) jest nader istotne i cenne. Objętościowo struktura rozprawy przedstawia się następująco: wstęp (4 strony), rozdział I (20,5 strony), rozdział II (32,5 strony), rozdział III (30 stron), rozdział IV (24,5 strony), rozdział V (57 stron), rozdział VI (26 stron), rozdział VII (27 stron) oraz zakończenie (8 stron). Co do zasady praca odznacza się zatem równomierną objętością poszczególnych jej części, za wyjątkiem rozdziału V dwukrotnie obszerniejszego od pozostałych (dotyczy on praw kobiet żołnierzy, a więc najistotniejszego elementu ich tytułowego statusu). Struktura recenzowanej pracy (układ rozdziałów i ich zawartość) budzi pewne zastrzeżenia, które Recenzentka poczyniła w odniesieniu do poszczególnych części rozprawy.

We wstępie Doktorantka zaprezentowała pokrótce sytuację problemową i metodologiczne założenia pracy [*o czym szerzej w część III recenzji*] oraz w kilku zdaniach przedstawiła zawartość merytoryczną poszczególnych rozdziałów. W uwagach wprowadzających Autorka odwołuje się do rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1325 i zasadnym byłoby wskazanie jej daty (co najmniej roku), gdyż poza Doktorantką, od lat poruszającą się w tej tematyce, innym czytelnikom sam numer rezolucji „intuicyjnie” z datą się nie łączy. Zabrakło też bliższego wskazania motywów podjęcia tego tematu przez Autorkę oraz odniesienia się do stanu relewantnej literatury przedmiotu. W ocenie Recenzentki wstęp jest zbyt krótki, gdyż cztery strony dla przedstawienia uwag wprowadzających w zakresie sytuacji problemowej, przyczyn wyboru tematu, struktury pracy, krótkiego opisu jej zawartości oraz kwestii metodologicznych to zdecydowanie za mało. Sama prezentacja merytorycznej zawartości poszczególnych rozdziałów pracy zwyczajowo przybiera postać kilku akapitów (po jednym na każdą większą jednostkę redakcyjną tekstu), podczas gdy w recenzowanej rozprawie uwagi te zostały zaprezentowane w ramach jednego akapitu i często stanowią 1-2 zdaniowe odniesienie do przedmiotu rozważań podjętych w poszczególnych częściach pracy.

Rozdział pierwszy zatytułowany jest „Zagadnienia terminologiczne” i budzi najwięcej zastrzeżeń. O ile decyzja o poruszeniu w otwierającym rozprawę rozdziale zagadnień natury terminologicznej wydaje się być zrozumiała (i stanowi stałą praktykę w pracach doktorskich), Recenzentki nie przekonuje obecny kształt rozdziału. Krótka charakterystyka sześciu pojęć: „żołnierz-kobieta”, „siły zbrojne”, „równość płci”, „harmonizacja”, „kombatant” i „jeniec wojenny” nie tworzy adekwatnych ram przedmiotowych pracy, skoro tytułowym przedmiotem badań ma być status prawny kobiet żołnierzy w NATO. Niewątpliwie koniecznym jest pochylenie się nad pojęciem „kobieta-żołnierz” czy kategorią równości płci (i tę część Recenzentka zdecydowanie by rozbudowała!), ale pozostałe terminy i ich objaśnienie – o ile Doktorantka uznałaby to za niezbędne – mogłyby pojawić się przy poruszaniu relewantnych zagadnień w rozprawie. Z kolei problematyka sił zbrojnych mogłaby zostać omówiona przy

analizowaniu pojęcia „kobieta-żołnierz”, gdzie koniecznym jest odniesienie się do kategorii „członka sił zbrojnych” czy „osoby walczącej”. Na potrzeby potencjalnej publikacji recenzowanej rozprawy Recenzentka sugeruje rozważanie następującego kształtu I rozdziału (pod roboczym tytułem „Rekonstrukcja ram przedmiotowych pracy”): 1. Uwagi terminologiczne: i tu m.in. pojęcie „kobieta-żołnierz” w związku z kategorią „sił zbrojnych” 2. Kategoria „równości płci” 3. Podstawy prawne: a) prawo międzynarodowe publiczne (w tym międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych i prawo międzynarodowe praw człowieka), b) regulacje NATO (wraz z wyjaśnieniem problemów związanych z charakterem prawnym aktów przyjmowanych w łonie Sojuszu, zwłaszcza STANAG-ów), c) prawo unijne i d) krajowe porządki prawne.

W rozdziale II, zatytułowanym „Prawne i instytucjonalne formy działań NATO na rzecz praw kobiet żołnierzy” Doktorantka poruszyła niezmiernie istotną kwestię rangi aktów prawnych i pozaprawnych NATO. Postawiono tu również ważne pytanie: czy NATO, mimo braku wyraźnych podstaw prawnych w Traktacie Waszyngtońskim może wydawać akty harmonizujące status kobiet żołnierzy w siłach zbrojnych państw członkowskich? (s. 42) oraz poczyniono ustalenia w odniesieniu do tzw. doktryny „kompetencji domniemanych” (*implied powers*), braku uprawnień prawodawczych organów strukturalnych Sojuszu oraz skomplikowanego charakteru prawnego wydawanych przez nie dokumentów. W razie przyjęcia zaproponowanego powyżej przez Recenzentkę układu treści rozdziału I, wiele uwag o poszczególnych kategoriach organów i wydawanych przezeń dokumentów byłaby zaprezentowana na początku pracy, a tu rozważania skupiłyby się *stricte* na tytułowych „formach działań NATO na rzecz kobiet żołnierzy” (obecnie pierwsze 10 stron rozdziału, stanowiące w sumie 30 proc. jego objętości, nie przynosi bowiem nic w tej sferze). Kluczowe ustalenia pojawiają się dopiero w piątym podrozdziale poświęconym „Bi-Strategicznym Wytycznym Dowództwa (BI-SCD) 40-1 wdrażającym rezolucję 1325 Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz perspektywę *genderową* do struktury NATO z 2002 r. (nowa wersja z 2017 r.). Jak słusznie zauważa Doktorantka, „[w]ażny jest także aspekt związany z promowaniem zmian systemowych, prawnych i politycznych na obszarze prowadzenia operacji NATO. W tym kontekście konieczne jest pozyskiwanie akceptacji społeczności danego obszaru dla służby kobiet żołnierzy w ich siłach zbrojnych” (s. 52).

Rozdział III nosi tytuł „Wpływ organizacji międzynarodowych na kształtowanie się standardów w ramach NATO”. Może warto byłoby uzupełnić go o dookreślenie przedmiotowe np. „standardu traktowania kobiet”? Jak słusznie zauważa mgr A. Niedbała, „[u]znanie przepisów konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, jako dotyczących jedynie stosunku pracy pozbawia stronę prawa do powołania się na nią w sytuacji zaistnienia dyskryminacji w służbie, toteż warto byłoby sprecyzować, iż postanowienia dotyczą każdego rodzaju stosunku pracy, służby bądź innego” (s. 73). Nie sposób również nie zgodzić się z Jej konstatacją, iż „mimo wielości inicjatyw i programów nie osiągnięto celu w postaci uregulowania likwidacji dyskryminacji kobiet i mężczyzn we wszystkich obszarach życia” (s. 75). Równie trafne jest przytoczenie poglądu zaprezentowanego w anglojęzycznej literaturze przedmiotu, w myśl którego „rezolucja nr 1325 pozwala traktować kobiety jak zasoby, a nie jako ofiarę w zakresie dostępu do służby” (s. 75). Analiza uwag poczynionych w odniesieniu do prawa i polityki równości w Unii Europejskiej przemawia za zasadnością postulatu sformułowanego przez Recenzentkę odnośnie do rozdziału I rozprawy. Umieszczenie

powyższych treści w jednym miejscu w ramach rekonstrukcji standardu równości płci byłoby nie tylko bardziej czytelnym, ale również pozwoliłoby Autorce skupić się w dalszych rozważaniach na kwestiach związanych *stricte* z przedmiotem i celem rozprawy. W związku z powyższym, należałoby zasugerować likwidację rozdziału III, którego dotychczasowa treść mogłaby być przeniesiona do rozdziału I (w części dotyczącej równości płci) i ewentualnie również do rozdziału II w ramach dodatkowego podpunktu, który mógłby przyjąć nazwę obecnego rozdziału III i zawierać wyłącznie regulacje prawne i standardy dotyczące dostępu i traktowania kobiet w siłach zbrojnych.

Rozdział IV pt. „Dostęp kobiet do sił zbrojnych w wybranych państwach Sojuszu Północnoatlantyckiego” przedstawia dane dotyczące partycypacji przedstawicielek płci żeńskiej w armiach. W stosunkowo dużej mierze uwagi przedstawione w tej części rozprawy mają charakter historyczny. Dokonany przez Doktorantkę dobór państw NATO został oparty o kryterium zakresu wewnętrznej regulacji prawnej dotyczącej dostępu kobiet do sił zbrojnych i obejmuje – co do zasady – Grecję, Stany Zjednoczone Ameryki, Francję, Norwegię, Niemcy, Wielką Brytanię, Polskę. Tę część pracy kończy charakterystyka liczbowa obecnego udziału kobiet w siłach zbrojnych państw NATO na tle procesu wdrażania do państwowych polityk celów Bi-Strategicznych Wytycznych Dowództwa (BI-SCD) 40-1.

Rozdział V zatytułowany „Prawa kobiet żołnierzy” rozpoczyna się od bardzo skromnej charakterystyki praw i wolności jednostki oraz specyfiki ich stosowania w siłach zbrojnych, choć dalsze rozważania nie są prowadzone w nurcie międzynarodowej ochrony praw człowieka. W omawianym rozdziale dokonana została szczegółowa analiza krajowych regulacji prawnych dotyczących zabezpieczenia społecznego, w tym urlopu macierzyńskiego i rodzicielskiego (uprawnień z tytułu urodzenia dziecka), służby wojskowej w czasie ciąży, opieki socjalnej związanej z macierzyństwem, alternatywnych form służby w związku z macierzyństwem. Szeroko przedstawione zostało prawo do kształcenia zawodowego (prawo do nauki i prawo do edukacji wojskowej). W czwartym podrozdziale poruszono problem dyskryminacji i dyskryminacji pozytywnej. Niestety ani w tym podrozdziale, ani w części poświęconej równości płci w I rozdziale pracy nie wyjaśniono, jak Doktorantka rozumie tytułową „dyskryminację pozytywną” i jak się na tę koncepcję zaopatruje. Powyższa kwestia jest niezmiernie istotna z punktu widzenia przedmiotu badań i Recenzentka pragnie, by Doktorantka odniosła się do niej podczas publicznej obrony.

Kolejny część rozprawy pt. „Kobieta jako kombatanant i jeńiec wojenny” analizuje status kobiet żołnierzy w sytuacji zaistnienia międzynarodowego konfliktu zbrojnego. Wymieniając najważniejsze traktaty z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego, Doktorantka stwierdza, że „wszystkie państwa członkowskie NATO są związane wymienionymi umowami międzynarodowymi” (s. 166). Należy jednak pamiętać, że Stany Zjednoczone Ameryki nigdy nie dokonały ratyfikacji I Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 1977 r. i państwo to stosuje od lat politykę *‘persistent objector’* wobec niektórych jego postanowień, aby nie dopuścić do wykształcenia się w relewantnym zakresie powszechnie wiążących norm prawa zwyczajowego. Ponadto, należy unikać terminu „uchwalanie” w odniesieniu do umów międzynarodowych (s. 166-167 i in.) i posługiwać się terminem „przyjęcie”, oznaczającym, że ostateczny tekst konwencji został uzgodniony w wyniku często długiego procesu negocjacji a w gestii państw pozostaje decyzja czy umową w takim kształcie zechcą się związać. Lektura rozdziału VI w pełni zdaje się potwierdzać początkowe zastrzeżenia, poczynione przez

Recenzentkę przy okazji analizy i oceny treści przedstawionych w pierwszej części pracy. Zdefiniowanie kluczowych pojęć oraz statusu kombatanta i jeńca wojennego w rozdziale VI przysłużyłoby się zwiększeniu czytelności i komplementarności zawartych w nich rozważań, zwłaszcza że powyższe zagadnienia nie pojawiają się w innych częściach rozprawy, a więc nie ma potrzeby ich przysłowiowego „wyciągania przed nawias”.

Ostatni rozdział recenzowanej rozprawy zatytułowany „Kobiety w operacjach NATO” przedstawia dotychczasowe doświadczenia w zakresie udziału kobiet w misjach wojskowych Sojuszu Północnoatlantyckiego. Autorka przedstawiła skalę udziału kobiet w operacjach NATO, jego charakter (zajmowane stanowiska, motywy zaangażowania, procedury rekrutacji, szkolenia) oraz rolę doradców ds. płci i tzw. punktów kontaktowanych ds. płci. Jakkolwiek przegląd krajowych raportów zdaje się wskazywać, że kobiety najczęściej służą na stanowiskach zgodnych z umiejętnościami i specjalnością wojskową, a przy rekrutacji kobiet żołnierzy do operacji NATO najczęściej brane są pod uwagę wymagania określone w opisie stanowiska, na które prowadzony jest nabór, czasami kwalifikacja kobiet była realizowana z uwzględnieniem narażenia na możliwie najmniejszy poziom ryzyka oraz możliwość zapewnienia odpowiednich warunków służby zgodnych ze specyfiką płci (zob. s. 215-216).

W zamykającym rozprawę „Zakończeniu” (choć Recenzentka preferuje termin „Podsumowanie”) Doktorantka dokonała podsumowania ustaleń poczynionych w poszczególnych częściach rozprawy i odniosła się w mniej lub bardziej wyraźny sposób do sformułowanych na wstępie założeń metodologicznych. Dokonane w toku pracy ustalenia poprowadziły Doktorantkę do konkluzji, że „istnieje konieczność zainicjowania procesu zbliżania się przepisów prawnych, co w konsekwencji umożliwiłoby na podobne warunki służby kobiet w ramach Sojuszu, a to z kolei wpłynęłoby na lepszą interoperacyjność w ramach prowadzonych operacji z ramienia NATO. Z uwagi na fakt, iż polityka bezpieczeństwa pozostaje w gestii państw, istnieje potrzeba wypracowania ogólnych postulatów wiążących jedynie co do celu. Drugi kierunek zmian powinien prowadzić do możliwości nadzorowania przeprowadzanych modyfikacji i implementacji. W tym celu na początku należałoby stworzyć wzorcowe sposoby wdrażania polityki uczestnictwa kobiet w siłach zbrojnych, obejmując stopniowy proces harmonizacji przepisów związanych z służbą kobiet” (s. 224). Główny nacisk został zatem położony na kwestie związane z należytą implementacją odpowiednich standardów i zaleceń, z czym nie sposób się nie zgodzić.

I jeszcze jedna uwaga dotycząca układu pracy: wykaz rycin (a nie lepiej rysunków?) i tabel zwyczajowo umieszczany jest na końcu pracy wraz z podaniem numerów stron, na których się one znajdują.

III. Uwagi metodologiczne

Założenia metodologiczne procesu badawczego zostały przedstawione przez Doktorantkę we wstępie. Według Autorki „[c]elem pracy jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie w jaki sposób przepisy prawa międzynarodowego ułatwiają kobietom dostęp do sił zbrojnych oraz jaki jest wpływ regulacji międzynarodowych na ustawodawstwo krajowe w tym zakresie. Ponadto zamiarem jest wykazanie w jakim stopniu przepisy międzynarodowe wpływają na porządki prawne państw członkowskich NATO dotyczące statusu kobiet żołnierzy w siłach

zbrojnych” (s. 13); zaś „[p]roblem badawczy pracy obejmuje identyfikację i analizę regulacji międzynarodowych statuujących o służbie kobiet w siłach zbrojnych” (s. 13). Doktorantka sformułowała również hipotezę badawczą, w myśl której „wysiłki standaryzacyjne i implementacyjne Sojuszu Północnoatlantyckiego w zakresie wdrażania rezolucji RB ONZ nr 1325 prowadzą do ujednoczenia standardów traktowania kobiet żołnierzy w siłach zbrojnych państw NATO” (s. 13).

Niestety, powyżej sformułowane podstawowe założenia metodologiczne rozprawy doktorskiej budzą największe zastrzeżenia ze strony Recenzentki. Punktem wyjścia procesu badawczego jest sformułowanie problemu badawczego, który determinuje zarówno cel badań, jak i ostateczny kształt tematu pracy, a sam dookreślony jest przez problemy szczegółowe i pytania badawcze. Musi być w nim zawarta swoista „kwestia problematyczna” (określony stan niewiedzy), a „identyfikacja i analiza regulacji” takich znamion nie posiada. Na etapie prac kwalifikacyjnych dla ułatwienia można utożsamiać problem badawczy z podstawowym pytaniem, na jakie autor(ka) postara się odpowiedzieć w swojej pracy. Dlatego problemu badawczego należałoby bardziej poszukiwać w sformułowaniach przyjętych przez Doktorantkę w ramach celu pracy (pytanie „w jaki sposób przepisy prawa międzynarodowego ułatwiają kobietom dostęp do sił zbrojnych oraz jaki jest wpływ regulacji międzynarodowych na ustawodawstwo krajowe w tym zakresie”). Co więcej, pytanie postawione w ramach problemu badawczego musi być ściśle związane ze sformulowaniem tematu rozprawy – i tu widocznym staje się brak zawężenia w problemie badawczym do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Z kolei „identyfikacja”, „ustalenie”, „wyjaśnienie” itp. zjawisk to nomenklatura charakterystyczna dla formułowania celu badań (pracy). Przy celu należy pamiętać, że z formalnego punktu widzenia „analiza” nie jest „celem badań”, ale środkiem prowadzącym do celu – tj. metodą badawczą (metody analityczne: metoda analizy teksów prawnych, metoda krytycznej analizy literatury itd.). Hipoteza badawcza tymczasem to podjęta przez badacza (tu: Doktorantkę) próba odpowiedzi na postawione w ramach problemu badawczego pytanie w oparciu o wiedzę pozyskaną na etapie badań wstępnych, poprzedzających dookreślenie założeń metodologicznych pracy.

Doktorantka stawia również cztery pytania badawcze, służące doprecyzowaniu problemu badawczego, a mianowicie: „1) czy istnieje legalna definicja żołnierza kobiety, a jeżeli nie to czy istnieje potrzeba opracowania takiej definicji w standardach NATO?; 2) czy obecne regulacje o charakterze międzynarodowym mogą wpływać na uczestnictwo kobiet żołnierzy w siłach zbrojnych?; 3) czy wybrane przepisy krajowe [*chyba lepiej przepisy krajowe wybranych państw, bo inna wybiórczość w zakresie doboru materiału normatywnego byłaby wątpliwa – przyp. Rec.*] implementują w pełnym zakresie wymogi określone w standardach NATO?; 4) czy przepisy międzynarodowe przewidują udział kobiet żołnierzy w misjach wojskowych?” (s. 14). Doktorantka odniosła się do nich w „Zakończeniu”, choć szkoda, że tego ostatniego nie uczyniła w bardziej zdecydowany sposób – w odniesieniu bowiem do pytania trzeciego i czwartego brak jest wyraźnego i bezpośredniego odwołania do nich w tekście, co czyni koniecznym „wyłuskanie” odpowiedzi z treści podsumowania, zaś niewyodrębnienie ich w osobnych akapitach powyższej czynności nie ułatwia. Dokładniej i wyraźniej należałoby również odnieść się w podsumowaniu rozprawy do „rozwiązania” głównego problemu badawczego.

Mgr A. Niedbała dokonała negatywnej weryfikacji hipotezy roboczej, stwierdzając, że „mimo postępującej harmonizacji standardów nie jest możliwe stwierdzenie ujednoczenia prawnego standardów traktowania kobiet żołnierzy w państwach NATO” (s. 220). O ile w doktrynie metodologii nauk nie jest dopuszczalna negatywna weryfikacja hipotezy roboczej sformułowanej w założeniach metodologicznych pracy, Recenzentka pozwala sobie na wyrozumiałość w tym względzie, uznając za możliwe, aby wyniki badań wstępnych zostały podważone i/lub obalone w toku dalszego procesu badawczego.

Jakkolwiek metodologiczna strona recenzowanej rozprawy doktorskiej budzi pewne zastrzeżenia, to ogólna logika założeń metodologicznych, zastosowane narzędzia badawcze, prezentacja danych pozyskanych w toku procesu badawczego oraz wysnute w oparciu o nie wnioski są poprawne.

IV. Ogólna ocena rozprawy doktorskiej

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej mgr Anny Niedbały przedstawiona zostanie w oparciu o następujące kryteria: oryginalność ujęcia tematu, poprawność używanej terminologii, stopień wykorzystania literatury przedmiotu i materiału źródłowego, poprawność argumentacji i trafność wniosków oraz jakość opracowania pod względem językowym i edytorskim.

Oryginalność ujęcia tematu. Dwa pierwsze rozdziały mają charakter czysto deskryptywny, pozbawiony głębszej analizy i choć – co do zasady – pierwsze fragmenty pracy często mają na celu jedynie nakreślenie jej ram przedmiotowych, czasami uwagi przedstawione przez Autorkę zdają się być zbyt zdawkowe lub ograniczone do danych zawartych na stronach internetowych relewantnych organów lub treści poszczególnych dokumentów. W kolejnych rozdziałach Autorka przedstawiła już rozbudowane rozważania, oparte na bogatej bibliografii. Wielką jednak szkoda, że Autorka, mając niekwestionowane doświadczenie zawodowe oraz jakże obce Doktorantom „czucie” wojska i jego specyfiki, nie pokusiła się w większym stopniu o własne opinie i komentarze, które niewątpliwie stanowiłyby nieocenioną wartość dodaną. Jako całość rozprawa doktorska mgr Anny Niedbały stanowi pierwsze kompleksowe opracowanie problematyki kobiet-żołnierzy w siłach zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej i innych państw NATO na szeroko zakrojonym tle prawnomiędzynarodowym i pomimo kilku zasygnalizowanych w recenzji niedociągnięć należy pozytywnie ocenić zaprezentowane przez Doktorantkę ujęcie tematu.

Poprawność używanej terminologii. Poprawność używanej w pracy terminologii co do zasady nie budzi zastrzeżeń. Recenzentka sugeruje jednak – w razie podjęcia działań zmierzających do opublikowania rozprawy – do ujednoczenia nazewnictwa, a właściwie pisowni, bo w pracy Doktorantka naprzemiennie posługuje się terminami „kobiety żołnierze” i „kobiety-żołnierze”.

Stopień wykorzystania literatury przedmiotu i materiału źródłowego. Załączona do rozprawy doktorskiej bibliografia obejmuje 101 aktów prawnych (22 akty powszechnego prawa międzynarodowego, 19 aktów prawa NATO, 14 aktów prawa unijnego, 13 źródeł prawa

polskiego i 33 akty prawne innych państw), bogatą literaturę przedmiotu (223 publikacje naukowe), 17 orzeczeń sądowych, 146 dokumentów niebędących źródłami prawa (15 dokumentów ONZ, 33 dokumentów NATO, 19 dokumentów UE, 6 dokumentów OBWE, 56 dokumentów krajowych oraz 7 innych) oraz 45 stron internetowych. Aktualność i zakres wykorzystanej w pracy literatury przedmiotu i materiału źródłowego (w sumie 532 pozycji bibliograficznych) nie budzi zastrzeżeń i zgromadzoną przez Doktorantkę bibliografię należy ocenić pozytywnie. Recenzentka pozwala sobie na jedną uwagę co do literatury przedmiotu wskazywanej w charakterze przykładu przy zagadnieniu niepodlegającym bliższej analizie – otóż w pierwszym przypisie, gdy Doktorantka podaje przykładowe publikacje naukowe poświęcone problematyce statusu prawnego dziecka-żołnierza brakuje publikacji przedstawicielki „drużyny gospodarzy”, tj. monografii habilitacyjnej Joanny Nowakowskiej-Małuseckiej, pt. „Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym – studium prawnomiędzynarodowe” (Bydgoszcz-Katowice 2012). W razie przygotowywania pracy do publikacji Recenzentka sugeruje zapoznanie się z dorobkiem naukowym dr Barbary Drapikowskiej z Akademii Sztuki Wojennej [m.in. M. Palczewska, B. Drapikowska, *Śłużba wojskowa kobiet wyzwaniem dla Sił Zbrojnych RP*, „OBRONNOŚĆ, Zeszyty Naukowe” 2014, nr 3; B. Drapikowska, *Militarna partycypacja kobiet w Siłach Zbrojnych RP*, „Zeszyty Naukowe AON” 2013, nr 2; B. Drapikowska, *Kobiety w armiach NATO*, „Kwartalnik Bellona” 2013, nr 4; B. Drapikowska, *Kobiety - żołnierze w misjach poza granicami kraju*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych” 2016, nr 2] oraz monografii pt. *25 lat wojskowej służby kobiet*, pod red. B. Szubińskiej, A. Szczygielskiej, D. Kurek, AON, Warszawa 2014. Może warto również zajrzeć do następujących materiałów i raportów NATO: 1) *WOMEN IN THE NATO ARMED FORCES Year-In-Review 1999-2000* (dostępny na: <https://www.nato.int/ims/1999/win/report99.pdf>); 2) S. Garcia, *Military Women in the NATO Armed Forces*, „Minerva: Quarterly Report on Women and the Military” 1999, vol. 17 issue 2, s. 33-82; 3) *Women in the Armed Forces. A century of service*, Military.com; West Point (<https://issuu.com/faircountmedia/docs/military-women-in-service-100?e=23813436/59310763>); H. Carreiras, *The Role of Women in the Armed Forces of NATO Countries: Military Constraints and Professional Identities*, „Minerva: Quarterly Report on Women and the Military”, vol. 17 issue 3-4; A. Schjølset, *NATO and the Women: Exploring the Gender Gap in the Armed Forces. PRIO Paper* (2010) (<https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=401&type=publicationfile>); *Women in the NATO forces*, International Military Staff NATO, Brussels 1986 (http://archives.nato.int/uploads/r/null/1/3/137825/0268_Women_in_the_NATO_Forces_1986_ENG.pdf).

Poprawność argumentacji i trafność wniosków. Co do zasady w recenzowanej rozprawie doktorskiej przedstawiono spójny tok wywodów i trafne wnioski. Jak wcześniej zaznaczono, pewien niedosyt w odczuciu Recenzentki powoduje zbyt skromne formułowanie przez Doktorantkę własnych opinii i komentarzy, opartych na jej doświadczeniu jako przedstawicielki płci żeńskiej w siłach zbrojnych.

Jakość opracowania pod względem językowym i edytorskim. Słabą stroną pracy jest jej warstwa językowa i edytorska. W pracy pojawia się szereg błędów:

- błędy ortograficzne:

- głównie chodzi o niewłaściwą pisownię partykuły „nie” z imiesłowami przymiotnikowymi (od 1998 roku pisownia łączna) – np. jest „nie będące” zamiast „niebędące” (s. 250), „państwa nie posiadające ...” (s. 102) itd.;
- „Committe” zamiast „Committee” (s. 72);
- błędy stylistyczne:
 - np. „pozostać żołnierzem” zamiast „zostać żołnierzem” (s. 18);
 - „Konkludując omawiane pojęcie” zamiast „Konkludując, (...)”, bo nie „pojęcie” konkluduje autorka, ale rozważania nad nim (s. 20);
 - „Analizując zakres osobowy Sił Zbrojnych w oparciu o art. 134 Konstytucji RP najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych RP jest Prezydent Rzeczypospolitej, który sprawuje swoje zwierzchnictwo za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej” (s. 23);
 - Z uwagi na fakt udostępniania raportów krajowych na stronie internetowej powinien zawierać tylko jawne informacje (s. 60);
 - „W rezolucji tej zauważa się, że to osoby cywilne stanowią większość, która odczuwa negatywny wpływ konfliktu zbrojnego, a kobiety i dziewczęta są w szczególności ofiarami przemocy seksualnej” (s. 79);
 - „tematyki powiązanej z służbą w siłach zbrojnych” (s. 87);
 - „Kandydaturę odrzucono powołując się na zakaz służby kobiet na stanowiskach wymagających pracę z bronią” (s. 92);
- kolokwialne określenia - np. „Przepisy Stanów Zjednoczonych” (s. 133);
- bardzo liczne błędy interpunkcyjne:
 - np. - „Aby promować równy udział kobiet w siłach zbrojnych niezbędne są inicjatywy podejmowane przez państwa” (s. 77);
 - „We wskazanych powyżej rezolucjach podkreśla się potrzebę uwzględnienia aspektu płci, jako głównego elementu badań nad pokojem (...)” (s. 90);
 - np. „mimo, iż kobiety nie podlegały ...” (s. 108);
 - „Legia Cudzoziemska – jednostka bojowa do której od ..” (s. 110);
 - „(...) przyczyniło się do zwiększenia służby kobiet” (s. 125);
- brak odpowiedniego wprowadzenia niektórych skrótów do tekstu (np. w przypadku MPHKKZ) czy przypisanie tego samego skrótu dwóm nazwom (CEDEW jako skrót zarówno Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, jak i Komitetu do Spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet);
- brak stosownych skrótów w przypisach dolnych przy ponownym powołaniu tego samego materiału źródłowego (np. artykuł A.M. Świątkowskiego w przyp. 39 i 45 na s. 23-24);
- używanie rzeczownika „ilość” w stosunku do rzeczowników policzalnych (np. „ilość kobiet” (s. 203), „ilość (...) doradców” (s. 214) – powinno być „liczby”);
- przypis nr 53 jest zbyteczny – pełna nazwa aktu została podana w przypisie wcześniej, a w tekście głównym jest podany numer artykułu – przypis nie zawiera zatem żadnych nowych danych; poza tym, jeśli wprowadzono skrót CEDAW to należy go zastosować a nie ponownie podawać pełną nazwę aktu prawnego wraz z jego z publikatorem

w przypisie nr 55; ponownie pełna nazwa konwencji z publikatorem zostały podane w przypisie nr 72;

- „Norwegia to jedyne państwo półwyspu skandynawskiego...” – brak zastosowania dużych liter w nazwie geograficznej (s. 111);
- brak daty dziennej przy Statucie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (przypis nr 93);
- pozostawienie pojedynczych znaków na końcach linijek tekstu (np. „i”, „w”, „z” itp.), co należy uznać za podstawowy mankament redakcji tekstu.

Podsumowanie

Pod względem merytorycznym rozprawa została opracowana zgodnie z wymaganiami danej dyscypliny naukowej. Autorka podjęła problem ważny i złożony, wymagający głębokiej wiedzy nie tylko z zakresu nauk prawnych, ale i zrozumienia sytuacji kobiet w siłach zbrojnych. Pomimo pewnych niedociągnięć i wskazanych powyżej zastrzeżeń rozprawa doktorska mgr A. Niedbały zasługuje na ocenę pozytywną, stanowiąc pierwszą próbę kompleksowego podejścia do problematyki praw kobiet-żołnierzy na gruncie polskiej literatury prawniczej. Recenzowana praca stanowi wartościowe opracowanie i może okazać się pomocne nie tylko dla osób zainteresowanych pozycją kobiet w siłach zbrojnych. Sformułowane w recenzji uwagi krytyczne w niczym nie umniejszają pozytywnej oceny całościowej dysertacji doktorskiej Pani mgr Anny Niedbały i mają służyć pomocą przy ewentualnym przygotowaniu rozprawy do druku.

Konkluzja

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego o istotnej wartości naukowej oraz świadczy o ugruntowanej wiedzy teoretycznej z zakresu prawa i o umiejętnościach niezbędnych do samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Tym samym stwierdzam, że praca mgr Anny Niedbały spełnia wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Marta Szuniewicz-Stępień, prof. AMW

